

Subsidiëring van kerken?

DR. C.J. VERPLANKE

ESB van 1 september 1982 was gewijd aan de zorgzame overheid. Deze zorgzaamheid werd nader onder de loep genomen wat betreft de terreinen van de kunst, de kerken, de pers en de sport.

Aan de relatie tussen overheid en kerken werd een zeer instructieve beschouwing gewijd door mr. F.H.M. van Spaendonck, als juridisch secretaris van het Rooms-Katholieke Kerkgenootschap en als secretaris van het interkerkelijk Contact in Overheidszaken (CIO, niet: ICO!) uitermate deskundig op dit gebied. Hij schreef zijn beschouwing op persoonlijke titel, zodat niemand in verwarring behoeft te geraken wanneer ik als gedelegeerde van de Christelijk Gereformeerde Kerken in het CIO op een essentieel onderdeel van zijn betoog een ietwat ander geluid meen te moeten laten horen, daarmede het oordeel van prof. dr. J. Pen in hetzelfde nummer (blz. 946) dat de beschouwing van mr. Van Spaendonck „eerder prudent dan suggestief” is, slechts voor het laatste deel betwistende.

Van Spaendonck toont zich in beginsel geen tegenstander van een algemene subsidiëring van kerken, als destijds pleitend door de commissie-Van Walsum. De afwijzing daarvan door de toenmalige minister van Financiën Witteveen, onder meer omdat werd gevreesd voor uitholling van de eigen verantwoordelijkheid van de kerkleden, acht hij een uiting van misplaatste overheidszorg, omdat het tot de eigen autonome verantwoordelijkheid van de kerkgenootschappen behoort of zij een door de overheid op grond van haar organisatorische voorwaardenscheppende relatie en verantwoordelijkheid in het leven geroepen subsidiëring van religie en levensbeschouwing aanvaardbaar achten.

Ik meen dat hier een scheiding tussen kerk en staat wordt aangebracht die verder gaat dan wat in de loop der eeuwen is gegroeid en die bovendien strijdig is met de verantwoordelijkheid van de overheid. Kenmerkend voor overheidssteun dient te zijn de stimulering en bevordering van de mogelijkheden voor de ondersteunde om zich naar eigen aard te ontwikkelen. Ondersteuning is derhalve nimmer op haar plaats als deze de eigen aard zou aantasten en het behoort typisch tot de taak der overheid, zich voortdurend af te vragen wat de „eigenstandigheid” der samenlevingsverbanden inhoudt en of die door het overheidsoptreden niet worden aangetast.

Zo zijn er particuliere activiteiten die stellig voor de overheid van belang zijn, maar die, zodra ze van overheidswege worden gesteund, in dezelfde mate ophouden voor de overheid van belang te zijn. Een vereniging tot stimulering van de particuliere offerzin is stellig voor de overheid van belang. Niettemin zou het subsidiëren van zulk een vereniging juist de kracht en geloofwaardigheid die van haar uitgaat, aantasten.

Wat nu de kerk betreft, voor het functioneren daarvan is essentieel de volkomen vrijwilligheid. De materiële functionering van het kerkelijk leven is afhankelijk van het in vrijwilligheid gebrachte offer en omgekeerd geeft de omvang van die offers de grenzen van de materiële functionering aan. Als b.v. de aanwezigheid van een eigen predikant gewenst is voor een goede functionering van het kerkelijk leven, dan rust op de gemeente de taak die predikant te onderhouden en zo zij zulks niet kan of wil, van het beroepen van een predikant af te zien. Dat is een zaak die uitsluitend de leden der kerk aangaat.

Wanneer nu de overheid geld schenkt aan de kerk, doet zij dat niet uit offerzin, maar omdat zij meent daarmee het „algemeen(?) belang” te dienen. Zij offert niet uit een particulier vermogen, maar zij schenkt weg uit wat zij met dwingende macht heeft verkregen ter behartiging van het algemeen belang. Het is dan ook met het wezen der kerk in strijd op één lijn te worden gesteld met de padvinderij en met buurt- en dorpshuiswerk en als zodanig onderwerp te zijn van subsidierechten (waarschijnlijk te verlenen door het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk!), die slechts gerealiseerd kunnen worden dank zij de aan de overheid ter beschikking staande zwaarmacht. Men mag niet stellen dat het de verantwoordelijkheid der kerk is of zij zulk een uitkering zal aanvaarden. Als de overheid een uitkering aanbiedt, spreekt zij daarmee uit dat zij de aanvaarding niet in strijd acht met het wezen der kerk. Zij neemt dus een standpunt in. En uit dat standpunt blijkt dat zij het wezen der kerk miskent, althans niet kent.

De overheid gaat niet op de stoel der kerken zitten als zij zich rekenschap geeft van wat de kerk is en wat de gevolgen van subsidiëring zijn. Het is juist haar typische verantwoordelijkheid er voor te zorgen dat haar optreden zich verdraagt met de eigen

aard der andere samenlevingsverbanden. Uiteraard dwingt zij de kerk niet tot aanvaarding van subsidie, maar wel demonstreert zij door haar aanbieding, dat zij de kerk subsidiabel acht. En zulks leidt ten diepste tot een publieke depreciatie van de kerk.

Dat bezwaar geldt niet, althans in veel mindere mate, voor bepaalde kerkelijke activiteiten die, indien nagelaten, een terrein braak zouden laten liggen waarop de overheid dan zelf zou moeten gaan optreden. Ik denk aan kerkelijk maatschappelijk werk, gezinsverzorging, (wetenschappelijk) onderwijs, onderhoud van in stedenbouwkundig opzicht belangrijke monumentale kerkgebouwen. Ook de subsidiëring van de kerkenbouw, noodzakelijk geworden door een overheidsbeleid dat tot een sterke transmigratie leidde, is uit dien hoofde nog enigszins te verdedigen. En als de overheid burgers in de krijgsmacht plaatst of in gevangnissen onderbrengt, dan is zij tegenover die burgers verplicht hen in staat te stellen dezelfde lichamelijke en geestelijke kost te ontvangen die zij kregen voordat zij onvrijwillig uit hun gezins-, kerk- en schoolverband werden overgeplaatst. Die voorbeelden liggen niet op één lijn met bijdragen in de kosten tot instandhouding van datgene wat slechts uit vrijwillige offerzin kan plaatsvinden.

Daarom is niet bepalend de vraag of subsidiëring door kerken al dan niet wordt aanvaard, maar de vraag of subsidiëring behoort te worden verstrekt. Het oordeel daarover komt niet aan de kerken, maar aan de overheid zelf toe. En in dat oordeel spreekt de overheid uit of zij aanvaarding al dan niet in strijd acht met het wezen der kerk. Ik vrees dat mr. Van Spaendonck de overheid ter zake een ander oordeel wil laten uitspreken dan ik met het wezen der kerk in overeenstemming acht.

C.J. Verplanke

Naschrift

Wie Verplankes proefschrift *Subsidiëring van de kerkenbouw* uit 1963 kent, verbaast zich niet over zijn reactie op mijn artikel *Overheid en kerken* in *ESB* van 1 september 1982. Deze is illustratief voor een visie op en vanuit een kerk die op zich respect verdient, doch niet relevant, laat staan normatief kan zijn voor de beleidsbepaling van de overheid. Waar Verplanke de volkomen vrijwilligheid als essentiale van het fungeren van de kerk typeert, zal de overheid niet tot een oordeel behoeven te komen omdat iedere subsidie-aanvraag uitblijft.

In andere kerken zal echter — in de relatie tot de overheid — de vrijheid van religie(-beleving) voorop staan. Het is te betreuren dat Verplanke voorbij gaat aan het door mij gemaakte onderscheid bij deze vrijheid, namelijk tussen enerzijds de functionele, anderzijds de organisatorische/voorwaardenscheppende relatie of dimensie (blz. 918). Dit onderscheid kan een af-

bakening van verantwoordelijkheden geven in de relatie van individu en collectiviteit tot de overheid, wier verantwoordelijkheid en zorg (soms bemoeizucht) verder gaat dan ooit in de loop der eeuwen.

Verplanke grijpt terug naar een begrip scheiding tussen kerk en staat, waarbij de kerk niet alleen inhoudelijk vrij en zelfstandig was en is, doch ook in materiële zin een eigen „staat” vormde of dit pretendeerde te doen. Dit laatste is niet meer het geval. De kerken en kerkelijke bedienaren zijn onderworpen aan Nederlands recht, maar zeker zo belangrijk is de beperking van de mogelijkheden tot (zelf-)financiering, doordat de gelovigen als burgers door de heffing van belastingen en sociale premies steeds minder hun offerzin kunnen bevredigen, ook al zijn jaarlijkse bijdragen van f. 500 mln. (cf. blz. 914) minstens opmerkelijk.

Een vergelijkbare ontwikkeling valt te constateren in andere sectoren van de vrijheid van de geest, waar de overheid en/of de commercie de onmisbare maecenas is geworden.

Men moet zich echter afvragen of de vanzelfsprekendheid van overheidssubsidies voor kunsten en pers en de ogenschijnlijk op breed begrip steunende afwijzing van subsidie voor religie en levensbeschouwing voldoen aan de rechtsbeginselen van gelijkheid en zorgvuldigheid. Historische of theologische diepgraverijen kunnen deze niet ter zijde stellen voor een overheid, die niet alleen de vrije uitoefening van grondrechten moet aanvaarden en respecteren, maar ook een voorwaardenscheppende verantwoordelijkheid is gaan dragen. Ook in het artikel van Pen (*ESB*, 1 september 1982) wordt voorbijgegaan aan deze — mijns inziens beperkte — maar daarom niet minder wezenlijke taak van de overheid. Pen pleit voor een overheidsbeleid alsof de overheid zich een eigen, niet-afgeleide, niet-marginale oordeelsvorming kan veroorloven op gebieden, waar de vrijheid van denken, voelen en geloven de bepalende factor is voor het schone, ware en goede.

Overigens erkent Pen zelf (blz. 946) de zwakte van zijn argumentatie indien deze wordt gebaseerd op een inhoudelijk oordeel. Niet alleen bij het goede, maar ook bij het schone signaleert hij „een soort geloof”. Het zijn echter de gelovigen en niet de overheid die in vrijheid de inhoud van hun geloof bepalen en in eerste instantie ook zelf moeten uitdragen en beleven.

In principe behoort de overheid een supplementaire verantwoordelijkheid te dragen. Een dergelijke houding kan wellicht minder aangenaam zijn voor bepaalde sectoren van cultuur, omdat de behoefte om in vrijheid Bach te beluisteren weleens lager zou kunnen blijken indien niet zozeer op grond van het profijtbeginsel, maar vanwege het vrijheids- en verantwoordelijkheidsbeginsel de burger zelf zich als de primaire drager en brenger van cultuur moet manifesteren. Dit laat uiteraard onverlet de plicht van de overheid voorwaardenscheppend te fungeren, met name door onderwijs- en educatieve voorzieningen.

F. H. M. van Spaendonck